

Arkeologisk utredning, etapp 1

Vägval Bredestadsdalen

*Arkeologisk utredning, etapp 1, inför planerad nybyggnation
av väg 32 mellan Bredestad och Marbäck*

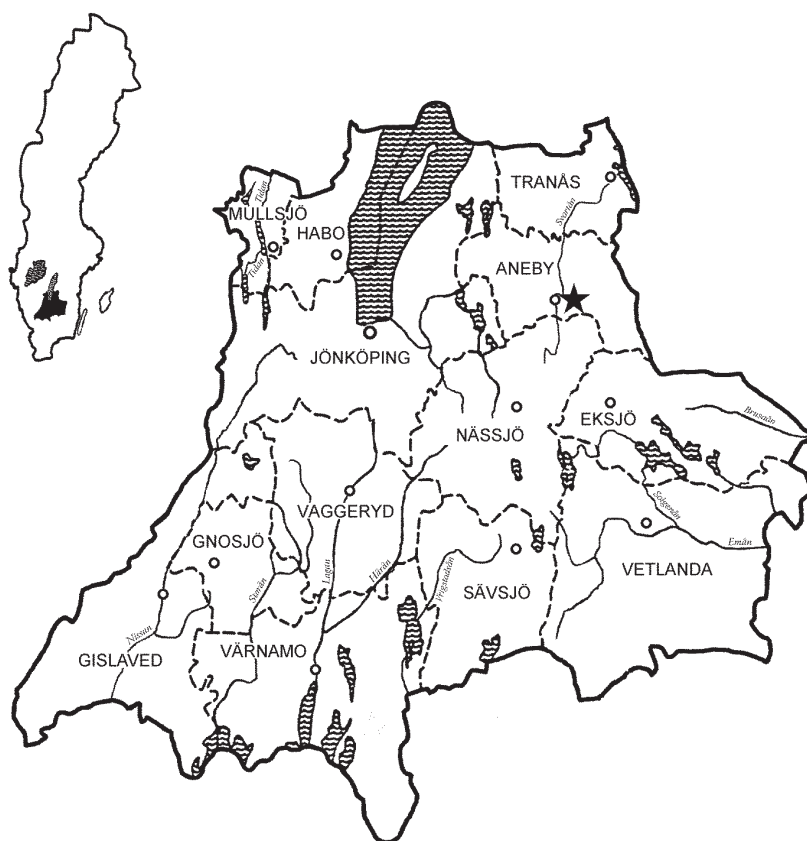
*Bredestad och Marbäcks socknar i Aneby kommun
Jönköpings län*

Arkeologisk utredning, etapp 1

Vägval Bredestad

Arkeologisk utredning, etapp 1, av planerad ny sträckning av Riksväg 32, delen Bredestads sockencentrum till Marbäcks sockencentrum. Östligt vägalternativ.

*Bredestad och Marbäcks socknar i Aneby kommun,
Jönköpings län*

Rapport, foto och ritningar: Ådel v. Franzén
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Marita Tidblom

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
Ur karta © Lantmäteriet. Medgivande MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2007

Innehåll

Inledning.....	5
Omfattning.....	5
Målsättning.....	5
Metod.....	6
Tidigare utredningar av Rv 32 förbi Bredestadsdalen.....	7
Topografi och landskapsutnyttjandegrad.....	8
Tidigare arkeologiska undersökningar.....	9
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	10
Riksintresse för kulturmiljövården nr 82 ”Bredestads kyrkby”.....	17
Bredestadsdalens landskap under historisk tid.....	18
Utredningsområdet i de äldre kartorna.....	19
Kristineberg och den äldre bytomten.....	21
Resultat av utredningen, etapp 1: Nyupptäckta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar.....	22
Sammanfattning.....	24
Åtgärdsförslag.....	26
Administrativa uppgifter.....	27
Referenser.....	28
Tryckta källor.....	28
Arkiv.....	28
Kartunderlag.....	28
Internetkällor.....	29
Figurförteckning.....	30

Bilagor

Bilaga 1. Tidigare kända fornlämningar och kulturhistoriska lämningar inom och i anslutning till utredningsområdet.

Bilaga 2. Nyupptäckta fornlämningar och kulturhistoriska lämningar samt områden där fornlämningar utan synlig markering ovan mark kan finnas.

Inledning

Under månaderna april och maj 2006 genomförde Jönköpings läns museum en arkeologisk utredning, etapp 1, av ett östligt vägalternativ för Riksväg 32 mellan Bredestad och Bona byar i söder och Marbäcks kyrkby i norr. Den arkeologiska utredningen föranledes av planerna på en nybyggnation av Riksväg 32. Befintlig väg är inte anpassad till dagens trafiksituation med bland annat stora mängder tung trafik som passerar mellan Eksjö i söder och Tranås i norr. Tidigare har läns museet utrett ett västligt alternativ samt ett breddningsalternativ av befintlig väg (Arkeologisk rapport, Jönköpings läns museum 1994:13). Beställare av föreliggande utredning är Vägverket Region Sydöst. Fält- och rapportansvarig är Ådel V. Franzén, antikvarie vid Jönköpings läns museum.

Omfattning

Utredningsområdet består av en korridor, ca 7 km lång och 450-700 m bred, dock avsmalnande åt norr och söder. I söder ansluter korridoren till nuvarande Riksväg 32 mellan Bona och Mariefors, medan anslutningen i norr sker inom ett ca 1 km långt område med början strax norr om Blå Grindar och norrut mot gården Eket. Mellan Bredestad och Marbäcks sockencentra viker korridoren av i en båge österut och är inom den norra och mellersta delen framför allt belägen i skogsmark, medan den åt söder innefattar delar av Ebbarp och Kristinebergs inägomarker. Som mest är utredningsområdets avstånd från nuvarande väg, ca 400 m.

Målsättning

Den arkeologiska utredningen, etapp 1, syftar till att fastställa förekomst av fast fornlämning och övrig kulturhistorisk lämning med synlig markering ovan mark samt att erhålla en helhetssyn på landskapets och bebyggelsens utveckling i ett långtidsperspektiv. Vad gäller större landskapsavsnitt är det angeläget att lyfta fram områdets karaktär och särdrag.

Vad gäller Rv 32 är målsättningen att analysera och beskriva en kulturmiljö som innefatta en stor del av Bredestadsdalens östra sida, detta eftersom en ny sträckning av riksvägen kommer att påverka ett större landskapsavsnitt.

En övergripande tanke är att Bredestadsdalen utgör en flaskhals när det gäller större ingrepp eller exploateringsföretag. Detta påstås göras utifrån aspekter som landskapsbild och landskapsförståelse. Bredestadsdalen utgör ett sammanhängande område av småskalig odlingsverksamhet med ensamgårdar och små byar. Denna typ av sammanhängande odlingslandskap med mosaikkaraktär har tidigare varit vanliga i Jönköpings län, men återfinns nu endast på få

ställen. Det kan därför vara klokt att titta på vilka konsekvenser för landskapsförståelsen en ny vägsträckning kan komma att få.

Det kan även påpekas att de vetenskapliga problem och frågor som den komplexa fornlämnings- och kulturmiljön inom Bredestad-Marbäcksområdet ger upphov till kan diskuteras mot bakgrund av de riktlinjer som tas upp i Arkeologiskt forskningsprogram för Jönköpings läns museum (red. Kerstin Cassel 2005).

Metod

Den arkeologiska utredningens tyngdpunkt är inventeringen då utredningsområdet avsöks i syfte att fastställa om nya fornlämningar eller kulturhistoriska lämningar finns i området. Inventeringen ger också en förståelse för hur landskapet har utnyttjats under förhistorisk och historisk tid genom att identifiera inägområden och utmarksområden eller extensivt utnyttjad "skräpmark" som mossar, sankmarker och moras. Tidigare inägomark är i dag ofta täckt med planterad granskog och genom inventering kan äldre utmark skiljas från relativt sen tillkommen skogsmark.

Inventeringen föregås dock alltid av kartstudier av äldre lantmäterihandlingar som ger information om landskapsutnyttjande under perioden 1650 och fram till i dag. Tyvärr är inte alltid kartmaterialet heltäckande och för vissa områden är det först genom fältinventeringen en skiktning av äldre ägoslag kan göras.

Fornminnesregistret och annat arkivmaterial genomgås i syfte att fastställa vilka fysiska lämningar efter tidigare tiders aktivitet som finns registrerad inom området. Ortnamnen är ett hjälpmedel för att förstå en bygds utveckling under förhistorisk och historisk tid. För Jönköpings län finns ortnamnsdatabasen F-topo. Här finns ortnamnens första belägg samt gårdarnas och byarnas kamerala status och jordnatur utifrån de första heltäckande jordeböckerna från 1500-talets mitt.

Till yttermera visso finns hembygds litteratur som bland annat beskriver ett områdes torp och backstugor, när de byggdes, vilka som bodde där samt när bosättningen upphörde. Tyvärr är detta material bristfälligt för Bredestads och Marbäcks socknar.

Metoden för en etapp 1 utredning är således att sammanställa information från olika källor med den nya information som inventeringen i fält ger och att göra det så att sammanställningen leder till en förståelse för utredningsområdets karaktär och särart.

Tidigare utredningar av Rv 32 förbi Bredestadsdalen

År 1994 genomförde Jönköpings läns museum en utredning, etapp 1, av alternativ vägsträckning av Rv 32 mellan Bredestad och Marbäck sockencentra (Arkeologisk rapport, Jönköpings läns museum 1994:13). De då aktuella vägalternativen var belägna mellan nuvarande väg och Bredestadsdalens dalgång. Ett alternativ bestod av en utvidgning av nuvarande väg. Fältinventeringar i området resulterade i ett stort antal nyupptäckta fornlämningar i form av gravar, fossil åkermark och sentida bebyggelselägen.

Länsmuseets slutsats var att ett västligt alternativ eller en utbyggnad av nuvarande väg skulle medföra betydlig skada på kulturmiljön. Förutom stora ingrepp i den komplexa fornlämningsmiljön hade invändningarna att göra med det ingrepp en ny väg skulle medföra i ett redan känsligt landskapsavsnitt. Bredestadsdalen mellan Anebyplatån i väster och skogsområdena uppe på höjdstäckningarna i öster, Kristineberg och Bona i söder och Marbäcks kyrkby i norr utgör ett av Jönköpings läns mest karakteristiska småskaliga odlingslandskap där historien fortfarande kan utläsas ur landskapet.

Kartstudier av äldre lantmäteriakter visade att Holavedsvägens sträckning under 1600- och 1700-talet var närmast identisk med dagens väg, trots ställvisa ombyggnader och uträtningar. Vägen var således en vital del av landskapet som troligen funnits kvar i ungefär samma sträckning sedan förhistorisk tid. En breddning av nuvarande väg eller en ny västlig vägsträckning skulle upplevas som en särskiljande barriär i landskapet medan den nuvarande vägen upplevdes som ett sammanknyttande landskapselement. Kartanalysen visade även att många äldre strukturer fortfarande fanns kvar i dagens odlingslandskap. Till de senaste 150 åren hörde de utdikningar som gjorts av Viabäckabäckens dalgång och som gjorde att sankängarna i dalens botten omvandlades till odlingsbar mark. Av särskilt intresse var den känsliga miljön kring Bredestads kyrka. Här fanns under medeltiden en tingsplats och några hundra meter norr om kyrkan fanns vägmotet där nordsyd och östvästliga vägar möttes. Den runsten som under vikingatid restes mellan kyrkan och Viabäckabäcken, vägmotet och de två stora gravfälten intill detta visade på områdets betydelse under yngre järnålder och fram till sen medeltid.

Kontinuitet i odling, bebyggelse och kommunikation i ett tidsspektiv från bronsålder och fram till idag gör Bredestadsdalen till ett av länets främsta exponenter för småskalig sammanhängande odlingsbygd. Sammantaget konkluderade Jönköpings läns museum att de alternativ som var aktuella 1994 var dåliga ur kulturmiljösynpunkt. År 2005 gjorde arkeologer från Riksantikvarieämbetets UV-väst en översiktlig miljöanalys av Bredestadsdalen som kom fram till samma resultat. Även UV-väst poängterar de kommuni-

kationshistoriska och odlingshistoriska värdena och förordar ett östligt vägalternativ.

Topografi och landskapsutnyttjandegrad

Strax öster om nuvarande Rv 32, ungefär i östra delen av utredningsområdet finns ett geologiskt gränsområde med avseende på både bergarter och lösmassor. Väster om denna gräns dominerar yngre, mestadels sura bergarter (granit, kvartssyenit och vulkanit) medan basiska äldre bergarter utbreder sig åt öster (diabas samt skiffer, lera och konglomerat tillhörande Almesåkrgruppen). Det finns skäl att anta att de basiska bergarterna positivt har påverkat odlingsförutsättningarna i Bredestadsdalen. Jordartsmässigt dominerar moränen men bilden är sammansatt. I Bredestadsdalen längs med Viabäckabäcken finns en nord-sydlig lins bestående av lera över sand och grus medan stora områden av sand- och grusavlagringar dominerar västra sidan av Bredestadsdalen kring och strax öster om Aneby. Sand och grus täcker även ett område mellan Örle i söder och Marbäck i norr. Gränsen mellan moränen i dalgången och sand/grusavlagringarna är närmast identisk med den ovan nämnda bergartsgränsen (SGU Ser Ah nr 11 Specialkartor Berggrunden i Jönköpings län samt karta över känslighet för infiltration av föroreningar i Jönköpings län).

Topografiskt sett domineras utredningsområdet av kuperad skogsmark blandad med mossar och sankmarker. Från utredningsområdets början i norr och fram till Blå Grindar dominerar en storblockig morän i höjdlägen med ett stor inslag av berg i dagen omväxlande med sankmark i lägre liggande områden. Området är barrskogsbeväxt. Den omväxlande topografin samt avsaknaden av stenröjning och åkereklement visar att området legat som utmark och kanske nyttjats som betesmark under lång tid. I området finns dock några rester efter äldre torpbebyggelse.

Från Blå Grindar och Söderut vidtar omväxlande morän och sandmark med inslag av sankmarker. Området har i huvudsak varit utmark under historisk tid. Här finns något inslag av äldre odlingsspår i skogsmiljön, framför allt i form av terrasseringar men även några stenmurar och röjningsrösen finns i området. Där den stenrikare moränen avtar försvinner röjningsrösen och odlingsindikationerna är istället plana ytor och terrasseringar.

I ett område som sträcker sig från söder om brukningsvägen mellan Hagastugan och Nöjdakullen och söderut mot Ebbarpadammen finns ett större inslag av öppen hagmark och åkermark. I moränmarken finns hundratals röjningsrösen vilket visar att marken varit helt eller delvis uppodlad. Nyupptäckta gravar i området från äldre järnålder antyder att en del av den fossila åkermarken kan spegla odlingsverksamhet av förhistorisk karaktär. I den skogsmark som till större delen täcker området i dag är inslaget av äldre odlingsbygd

starkare och spåren av mänsklig påverkan många.

Söder om Ebbarpadammen omfattar utredningsområdet en stor del av inägomarken tillhörande Ebbarp och Kristineberg. Här förete inägomarken ett böljande landskap med omväxlande åker- och hagmark. Även här finns i skogsområdena flera spår efter mänsklig aktivitet, bland annat i form av fossil åkermark och en hålväg. Ett större område med sankmark sträcker sig dock mellan Ebbarp i norr och Kristineberg i söder inom planområdets östra del. Från Bredestadskrysset är en brant stigning upp mot Skrivarberget (Raä nr 41) och även söder om detta är höjdskillnaderna mellan Rv 32 och markerna på båda sidor markanta. Byarna Ebbarp, Germundstorp, Fribjörnarps och Kristineberg är således belägna på en avsats ovanför det lägre liggande Bona. Söderut från Kristineberg går utredningsområdet genom åkermark.

Sammanfattningsvis kan konstateras att utredningsområdet i norr går genom mark som under förhistorisk och historisk tid framför allt fungerat som utmark men med ett inslag av sankängar och troligen svedjeverksamhet, men den mänskliga påverkan på marken har varit relativt begränsad. Området är här kraftigt kuperat, i svackorna finns mossor och sankmarker. Från utredningsområdets mitt och söderut finns ett större inslag av spår i marken efter mänsklig verksamhet som odling, kommunikation, begravning, etc. Även här dominerar i dag skogsmark. Inom utredningsområdets östra del finns sammanhängande områden med utdikad sankmark. Längst i söder vidtar ett böljande inägomarkslandskap med stort inslag av åker.

Tidigare arkeologiska undersökningar

Under senhösten 2000 genomförde Jönköpings läns museum en arkeologisk slutundersökning i Bredestadsdalen (Jansson och Kristensson 2000). Slutundersökningen föranleddes av Vägverkets breddning av väg 132 mellan Aneby och Bredestad. Två områden undersöktes, det nyupptäckta Raä nr 76, ett område med härdar samt Raä nr 78, ett område med härdar, ett fyndförande skärvstenslager samt ett vikingatida långhus. Det senare området var beläget ca 130 m nordost om Bredestads kyrka.

Raä nr 76 var beläget ca 400 m nordväst om Bredestads kyrka, i backen upp mot Aneby. Här framkom ca 50 härdar som kunde dateras till perioden 400 f.Kr-400 e.Kr. Härdområdet ligger i anslutning till Raä nr 18, två resta stenar, samt Raä nr 10, en fallosliknande rest sten, och området har tolkats som en samlingsplats eller ceremoniplats (ibid:55).

I området Raä nr 78 påträffades härdar och avfallsgropar från yngre järnålder-vikingatid, samt ett större fyndförande lager med skärvsten. Skärvstenslagret innehöll bland annat brända ben, bränd lera, delar av ugnsvägg, keramik, slagg, pärlor och enstaka brons-

föremål. Troligen har man haft eldfarlig verksamhet i området intill Viabäckabäcken som bålplatser eller järnframställning.

Under skärvstenspackningen framkom ca 70 stolphål och hårdres-ter efter ett treskeppigt hus, närmast halliknande, 8-10 m brett och 26-28 m långt uppburet av en takstomme vilande på fyra bockpar. Huset hade avsmalnande gavlar och troligen flera ingångar. Huset föreföll vara indelat i fem rum av varierande storlek då stolphål efter mellanväggar kunde identifieras. Kol från den stora mitthärden samt material från stolphålen har daterat huset (samt ett mindre underliggande hus) till perioden 600-talets slut till 900-talets slut, alltså vendel/vikingatid.

Omnämnandet av en huvudgård (curia) i Bredestad år 1307 är intressant i detta sammanhang. Det har under tidig medeltid funnits en aristokratisk miljö i Bredestadsdalens södra del och det är troligt att denna haft rötter i förhistorisk tid. Bredestadshusets storlek och dess belägenhet gör att man kan tala om en stormansgård. Långhuset överges på 900-talet och troligen flyttar man till ett annat läge. Området där utgrävningarna pågick var mycket sankt och en höjning av grundvattennivån samt införandet av nya hustyper vid vikingatidens slut torde vara orsaker till varför man flyttade. Området kom sedan att bli ett aktivitetsområde för eldfarlig verksamhet. De nu undersökta lämningarna bör endast ses som en del av en komplex miljö och det bör stå klart att ytterligare fornlämningar kan finnas under matjorden vid Bredestad/Bona.

År 2004 utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk utredning etapp 2, inför ombyggnation av rv 32 mellan Sunneränga i Flisby socken i söder och Kristineberg i Bredestads socken i norr. Vid etapp 1 utredningen hade öster om och intill nuvarande väg vid Kristineberg bedömts som möjligt boplatsläge. Sökschakt togs upp med grävmaskin, men inget av antikvariskt värde framkom (Borg 2004).

Fornlämnings- och kulturmiljö

Fornlämningar inom planområdet. Status innan utredningen.

I anslutning till utredningsområdet finns fornlämningar som speglar ett landskapsutnyttjande som pågått i minst 5000 år. Lösfynd av stenålderskaraktär har hittats på Limna och Hagas ägor medan två rösen från bronsålder finns på Limnas ägor. Strax norr om Hagas bytomt har ytterligare ett röse funnits. När en jordkällare skulle byggas här under 1920-talet hittades en keramikurna som man återbegravde under den nuvarande jordkällarens betonggolv. Att det verkligen rör sig om ett röse av avsevärd storlek styrks av 1734 års avmätningsskarta från Haga. Ett stort runt impediment är beläget precis på platsen för den senare jordkällaren.

Äldre järnålder manifesterar sig genom ett flertal gravgrupper och ensamliggande gravar, främst större stensättningar, kvadratiske eller

runda, samt domarringar. Yngre järnålder möter vi på Örles ägor framför allt genom gravfält Raä nr 7, bestående av 111 gravar, framför allt högar och mindre stensättningar. Ett annat gravfält utgör Raä nr 26 bestående av tjugo gravar; dels högar, dels domarringar. Till yngre järnålder skall även räknas det halliknande långhus som undersöktes av länsmuseet år 2000 (se ovan) och som var beläget ca 130 m nordost om Bredestads kyrka.

Vid vägmotet och övergången över Viabäckabäcken vid Bredestads kyrka restes under vikingatiden en runsten, Raä nr 11 (Sm runinskrifter nr 127. FIGUR 2). Den återfinns idag i form av tre ihopfogade fragment där den enda text som kan utläsas är '...Håkans, det...' (red. Jan Agertz, Linnea Varenius, 2002:366-367).

Den största fornlämningskategorin i området är fossil åkermark. Dessa områden består ofta enbart av röjda ytor och röjningsrösen men på vissa ställen kan det finnas ett inslag av terrasser och stensträngsavgrensade åkerytor. Dateringen av ett sådant område är svår att bestämma i fält. Undersökningar av fossil åkermark visar att den kan ha tillkommit från sen bronsålder och fram till 1500-1700-tal (sentida torpmiljöer har avsatt röjningsrösen ända in på 1900 talet). Samvariation mellan förhistoriska gravar och fossil åkermark kan antyda att en del av den fossila åkermarken har ett förhistoriskt ursprung, men vi vet också att man gärna återkom till redan röjda områden och forsatte att lägga upp rösen och odla i ett mycket långt tidsperspektiv.

Vid torpet Lindeskog på Ängs ägor finns fossil åkermark och bebyggelse lämningar efter medeltida och sentida bebyggelse i form av flera hundra röjningsrösen, linjestrukturer och husgrunder. I laga skifteskartan över gårdarna Äng, Gärde och Vickenstorp från år 1828 omtalas Lindeskog som ett avhyst *säteri*. Det är dock sannolikt att det rör sig om en vanlig gård och inget säteri. Enligt Almqvist skall gården Lindeskog ha avhysts under säteriet Äng år 1645 (Almqvist 1976:1275-1276).

Kommunikationshistoriska lämningar finns i form av milstolpar samt en vägvisare i järn. Östra Holavedsvägen har legat i sin nuvarande sträckning under flera hundra år och vägbankar och vägterrasser på ömse sidor om dagens väg visar att den tidigare följt områdets topografiska struktur. De äldre lantmäterihandlingarna visar vägens sträckning som den såg ut för ca 150-250 år sedan. Den största avvikelserna finner vi vid Bona där vägen gick i en västligare sträckning förbi kyrkan och genom Bona by innan den åter anslöt till dagens vägsträckning strax väster om Kristinebergs gamla bytomt (se nedan).

De västliga vägalternativen som var aktuella år 1994 kom i konflikt med fornlämningsmiljöer på flera ställen längs med Bredestadsdalens sluttning. Det nu östliga förslaget ligger utanför det område där de flesta förhistoriska fornlämningarna finns.

FIGUR 2. Raä nr 11, Bredestads socken. Runstenen som pusslades ihop av tre fragment som hittades i grunden till Bona gästgivaregård år 1952. Texten är mycket fragmentarisk men namnet Håkan går att utläsa. Foto: troligen dåvarande landsantikvarie Gunnar Svanström. Jönköpings läns museums bildarkiv.

FIGUR 3. Människor på väg från söder mot Bredestads kyrka en dag år 1901. De fyra står på den gamla landsvägen som gick genom Bona, vek av österut vid kyrkan och återanslöt till dagens riksvägssträckning vid Örle. Foto: Jönköpings läns museums bildarkiv.

TABELL 1. Fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar inom och i anslutning till utredningsområdet.

Socken, Fastighet	Raä nr	Status	Kort beskrivning	Grad av påverkan****
Flisby socken, Skedhemmet	265	Övrig kulturhistorisk lämning*	Se Raä nr 40, Bredestads socken.	
Bredestads sn, Mariefors	40	Övrig	Stenbro, 10 m l, 5 m br och 1,8 m h. Två spann. Räcke av stenstolpar, fyra på vardera sida.	Berörs troligen ej
Mariefors	1	R	Gränsmärke, flyttat till nuvarande plats. Text: Gräns mellan Norra och Södra Vedbo härader.	Berörs troligen ej
Mariefors	2	R	Milstolpepostament. Milstolpen fanns kvar vid 1954 års inventering.	Belägen inom Uo***
Kristineberg	12	Övrig. Plats med namn och tradition	<i>Munkakällan</i> . Källan återfanns inte vid 1954 eller 1986 års inventering.	Belägen inom Uo
Bona	15	Övrig. Plats med namn och tradition	<i>Galgbacken</i> . Området har förstörts av täktgrävning.	Berörs troligen ej
Bona	51	R	Väghållningssten. 0,9 m h. Avrundad upptill. Ingen inskription.	Berörs troligen ej

Socken, Fastighet	Raä nr	Status	Kort beskrivning	Grad av påverkan****
Bona	30	Övrig (R) Plats med namn och tradition	<i>Kuvehall</i> . Uppgift om resta stenar enligt lantmätare J Allwin 1857. Inga resta stenar har hittats vid inventeringarna.	Berörs troligen ej
Fribjörnarp	16	Övrig (R)	Inom ett 150 x 110 m stort område (NNV-SSO) skall ett gravfält med resta stenar ha odlats bort.	Berörs ej
Bona	54	Övrig	Äldre vägsträckning. Östra Holavedens äldre vägsträckning. Se Raä nr 140, Marbäcks socken.	Delvis belägen inom Uo
Bona	38	Övrig	Stensättningsliknande lämning, 9 m i diam och 0,2-0,3 m h. Avskriven som fornlämning, men bör bevakas.	Belägen inom Uo
Bona	11	R	Runsten, del av. Bestående av tre fragment. Belägen i trädgård. Sm runstenar nr 127.	Berörs ej
Bredestad	77	Undersökt fast fornlämning	Boplatslämning. I schaktet framkom en hård samt fyndmaterial av förhistorisk och medeltida karaktär.	Berörs ej
Bona	78	Undersökt fast fornlämning	Boplotsområde. Inom ett 50 x 35 m st område framkom härda, stolphål efter ett långhus samt en skärvstenpackning m m.	Berörs ej
Bona	53	R	Grav. Stensättning, oregelbundet rund, 9 m i diam och 0,25 m h. Övertorvad fyllning.	Belägen inom Uo
Kristineberg	17	R	Grav. Stensättning, närmast rund, 9 m i diam och 0,5 m h. Övertorvad fyllning.	Belägen inom Uo
Bona	39	R	Gravar. 1) Kvadratisk stensättning. 2) Domarring. 6 stenar kvar.	Belägen inom Uo
Bona	52	R	1) Fossil åkermark, inom ett ca 100 x 40 m st område, bestående av minst 6 röjda ytor, avgränsade av stensträngar. Även terrasser och röjningsrösen. 2) Stensättning, rund, ca 10 m i diam och 0,6 m h. Övertorvad.	Delvis beläget inom Uo
Bona	41	Plats med namn och tradition	<i>Skrivarberget</i> . Ca 160 x 50 m, bestående av en kal bergsrygg. Enligt traditionen har domstolsförhandlingarna vid Kufwehall blivit upptecknade på <i>Skrivarberget</i> .	Beläget inom Uo
Germundstorp	57	R	Fossil åkermark. Två röjningsröseområden. 1) 130 x 90 m (N-S) 2) 110 x 130 m (N-S). Inom området finns även terrasser.	Beläget strax utanför Uo
Germundstorp	56	R	Fossil åkermark. Röjningsröseområde, 410 x 40-130 m (N-S).	Beläget på gränsen mot Uo
Örle	26	R	Gravfält. Inom ett 100 x 70 m st område finns 7 domarringar och 13 runda stensättningar.	Beläget inom Uo
Örle	7	R	Gravfält. Inom ett 40-150 x 12-115 m (V-Ö), bestående av 111 fornlämningar (varav 16 osäkra): 95 runda stensättningar, 15 högar och en treudd.	Berörs ej
Örle	54	Övrig	Se Marbäck raä nr 140.	
Örle	55	R	Fossil åkermark. Röjningsröseområde 190 x 150 m (NNO-SSV).	Beläget inom Uo
Marbäcks socken, Berga	140	Övrig	Äldre vägsträckning för Östra Holavedsvägen bestående av vägbankar och hålvägar.	Berörs delvis

Socken, Fastighet	Raä nr	Status	Kort beskrivning	Grad av påverkan****
Berga	139	R	Gravar. 1) Stensättning, 5 m i diam och 0,15-0,2 m h. Delvis övertorvad. 2) Stensättning, 6 m i diam och 0,1-0,2 m h. Övertorvad fyllning. S och SV om gravgruppen finns två stensträngar.	Berörs ej
Berga	138	R	Fossil åkermark. Inom ett 80 x 50 m st område (SSÖ-NNV) finns terrasserade åkerytor.	Berörs ej
Berga	70	R	Gravfält. Inom ett 80 x 13 m st område (190-390 gon) finns sex gravar bestående av runda stensättningar.	Berörs ej
Berga	161	Övrig	En skafthålsyxa har upphittats inom Bergas ägor.	Berörs ej, dock boplotsindikerande
Berga	87	Övrig	Lämningar efter torpet Ekäng i form av husgrund med spismursröse.	Belägen i anslutning till Uo
Haga	88	Övrig	Lämningar efter torpet Nöjdakullen eller Berghemmet i form av husgrund med spismursröse.	Belägen inom Uo
Hättarp	134	R	Fossil åkermark och grav. 1) Fossil åkermark inom ett 50 x 50 m stort område bestående av två terrasserade åkerytor. I anslutning finns husgrundsterrass. 2) Grav, stensättning, kvadratisk med 7 m sida och 0,15 m h. Övermossad fyllning.	Berörs ej
Berga	136	R (?)	Stensättning, osäker, närmast rund, 6 m i diam och 0,25 m h. Övertorvad.	
Hättarp	135	R	Gårdstomt, fossil åkermark. 1) Gårdstomt efter Hättarps gamla tomt inom ett 100 x 50 m stort område. Minst fyra husgrunder. 2) Fossil åkermark inom ett 70 x 60 m st område (SSÖ-NNV) bestående av terrasserade åkerytor.	Berörs ej
Haga	116	Övrig	Lösfynd av tunnackig flintyxa. Hittad inom Hagas ägor.	Berörs ej, men är boplotsindikerande
Haga	133	R	Grav, bortodlad. Graven syns på karta från 1734. År 1920 påträffades en keramikurna på platsen i samband med att en jordkällare anlades.	Belägen i anslutning till Uo
Haga	132	R	Gravgrupp bestående av två runda stensättningar. 1) 6 m i diam och 0,2 m h. 2) 16 m i diam och 0,2-0,25 m h.	Berörs ej
Limna	131	R	1) Grav, stensättning, rund 8 m i diam och 0,5 m h. 2) Fornlämningsliknande lämning, rund 5 m i diam och 0,15 m h.	Berörs ej
Limna	80	R	Grav, röse, 23 m i diam och 0,15 m h.	Berörs ej
Limna	71	R	Grav, röse, 11 m i diam och 0,6 m h. Delvis övertorvad och med övermossad fyllning.	Belägen i anslutning till Uo

Socken, Fastighet	Raä nr	Status	Kort beskrivning	Grad av påverkan****
Limna	33	R	Fossil åkermark och osäkra gravar. 1) Fossil åkermark bestående av 400 x 100 m st område (NNV-SSV) samt en nordlig fortsättning ca 210 x 150 m st (N-S), bestående av ca 100 röjningsrösen. 2) Stensättning, osäker, 4 m i diam och 0,5 m h. 3) Stensättning, osäker, 6 m i diam och 0,3 m h.	Berör delvis Uo
Äng	86	R	Vägvisare av järn, 0,45 m h och 0,45 m br (30-230 gon). Rundad överdel. Vägvisaren har en järnfot. Åt ÖNÖ står i relief: TILL CATHRINEHOMS SÄTERI HULLARYD OCH KNOHULT GGGö Står ev. ej på ursprunglig plats.	Berörs ej
Äng	27	Övrig	Plats för milstolpe. Fanns vid 1954 års inventering, men återfanns ej 1986.	Belägen inom Uo
Äng	32	R	Fossil åkermark inom ett 250 x 250 m st område, bestående av område med röjningsrösen.	Berörs ej
Äng	130	R	Gårdstorm och inägomark efter gården Lindeskog.	Berörs ej
Äng	30	R	Ingår i Raä nr 29.	
Gärde	29	R	Fossil åkermark i form av röjningsröseområde.	Berörs delvis
Gärde och Marbäck	34	R	Fossil åkermark i form av röjningsröseområde inom ett ca 300 x 200 m stort område finns röjningsrösen.	Berörs ej
Marbäck	31	R	Röseliknande lämning, 7 m i diam och 1,2 m h. P g a tidigare markarbeten i och kring lämningen kan lämningen inte med säkerhet bedömas.	Belägen inom Uo
Marbäck	23	R	Milstolpe, kalksten, 0,83 m h och 0,6 m br. Avrundad överdel och upprest i postament. Text: ¼ MIL.	Belägen inom Uo
Marbäck	28	Övrig	Plats för husgrund och röjningsröse.	Berörs ej
Marbäck	41	Övrig	Marbäcks hembygdsgård inom ett 110 x 140 m stort område (N-S).	Berörs delvis av Uo
Marbäck	39	R	Gravgrupp, bestående av två högar, 7 m i diam och 0,7 resp 0,5 m h samt stensättning, närmast rund, 4 m i diam och 0,1-0,2 m h.	Berörs ej
Marbäck	147	R	Fossil åkermark bestående av ett 50 x 40 m st röjningsröseområde (N-S).	Berörs ej

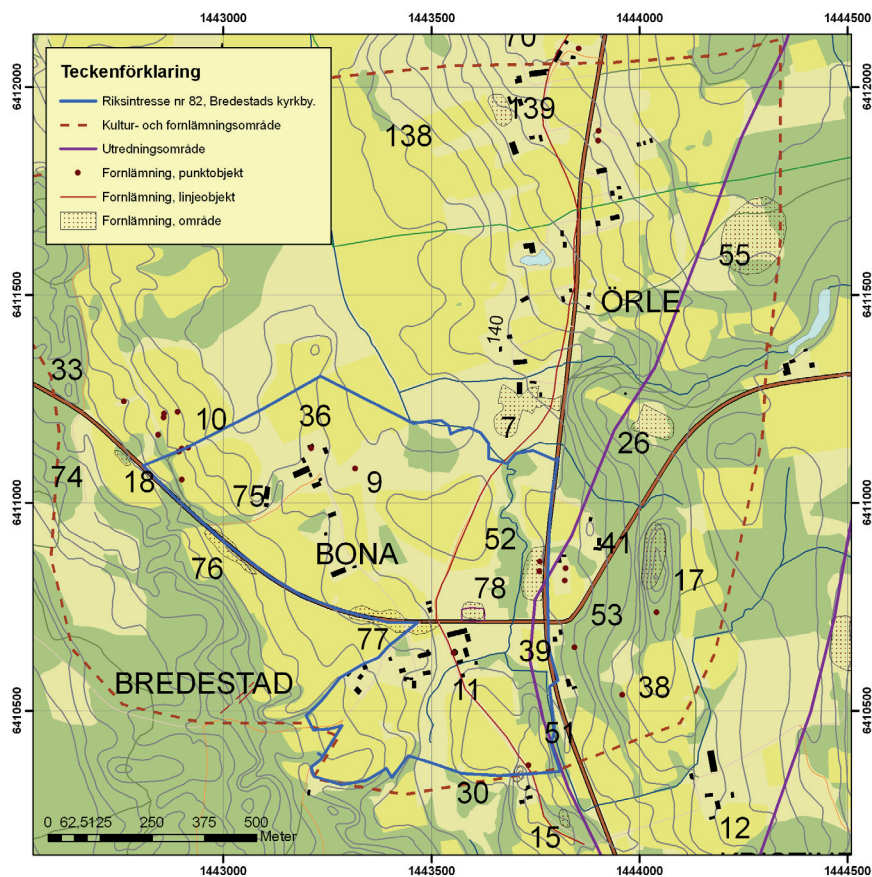
* Förkortas *Övrig* i resten av tabellen

R= Fast fornlämning

*** Uo = utredningsområde

**** Hela tabellen avser det utredningsområde som var aktuellt enligt planer från 2005

FIGUR 4. Riksintresse för kulturmiljövården, nr 82, samt det område som betecknas som Kultur- och fornlämningsområde i den kulturhistoriska inventeringen från Aneby kommun. Intressant att notera är att de flesta fornlämningsarna samt det småskaliga odlingslandskapet som gör Bredestadsdalen riksintressant ligger utanför riksintresset.

Riksintresse för kulturmiljövården nr 82, "Bredestads kyrkby"

Området kring Bredestads kyrka utgör riksintresseområde för kulturmiljövården, nr 82. I Raä's utökade motivering för riksintresset anges:

"Sockencentrum och medeltida tingsplats i knutpunkten mellan den gamla kungsvägen till Kalmar och Tranås-Eksjövägen. Uttryck för riksintresset: Romansk absidkyrka med 1600-talstorn, f.d sockenstuga och skola från 1700-talet. Vägsträckning av mycket hög ålder. Gården Bona, f.d gästgiveri och skjutshåll med manbyggnad från 1700-tal. Gravgrupp, runsten, galgbacke. I området ingår även: Rester efter tegelbruk från 1700-talet."

Som synes blandas olika element från skilda tider inom riksintressets gränser. Intressant i sammanhanget är dock att den omtalade gravgruppen ligger utanför riksintressets avgränsning. Man kan fråga sig varför inte de stora gravfälten, Raä nr 7 och 26, har fått ingå i riksintresset. Även det omtalade vägmotet ligger norr om riksintressets avgränsning (FIGUR 5).

Riksintresseområdet är problematiskt att förhålla sig till, inte minst bör gränsdragningen ifrågasättas samt motiveringen för riksintresset. Varför just enstaka byggnader och punktelement kring kyrkbyn har pekats ut som riksintressanta och inte hela miljön kring Bredestadsdalen förbi Jularp, Berga, Haga och Limna och vidare norrut är problematiskt, men denna fråga ligger utanför den arkeologiska utredningens syfte. Vid Äng och Katrineholm vidtar Riksintresse nr 81 som sträcker sig kring sjön Ralången och inbegriper de öppna odlingsbygderna och bebyggelsemiljöerna intill sjön (även detta riksintresse har en mycket egendomlig avgränsning).

Vad gäller Bredestad är redan rubriceringen fel. Bredestad har aldrig varit kyrkby. Istället har kyrkan legat på Bona ägor sedan senast 1300-talet.

År 1994 utkom länsmuseets kulruthistoriska inventeringsrapport: "Värdefulla byggnader och miljöer i Aneby kommun". Inventeringen gjordes redan under 1980-talet och föregick således bildandet av riksintresset. Den kulturhistoriska inventeringen inriktades främst mot äldre allmogebbyggelse. Det är ett urval av områden från dessa kulturhistoriska, eller egentligen byggnadshistoriska, inventeringar som sedan lyfts ut och erhållit riksintressestatus för kulturmiljön som helhet! Intressant är också att den kulturhistoriska inventeringen från 1994 kompletterar Bredestadsavsnittet med ett område som kallas "Bredestad: kultur och fornlämningsområde" (FIGUR 5). Detta större område ringar in flera av Bredestadsdalens karakteristiska miljöer samt större delen av fornlämningsbeståndet. Det hade givetvis varit mer befogat att göra detta område till riksintresse och inte den tämligen ologiska avgränsade figuren kring Bredestads by och Bona kyrkby.

FIGUR 5. Raä nr 23, Marbäcks socken. En fjärdedelsmilsten, belägen på Marbäcks ägor öster om och intill den äldre vägsträckningen. Foto: Ådel V. Franzén.

Bredestadsdalens landskap under historisk tid

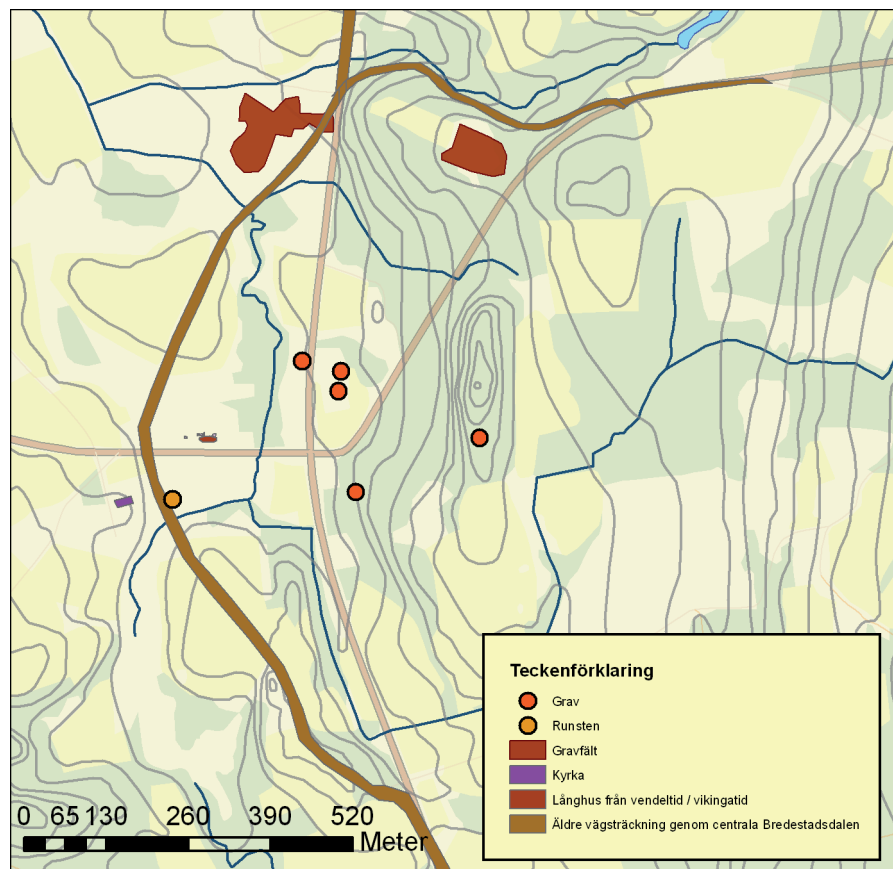
”Jordarten är, i grannskapet med Kyrkan, mycken lera; men eljest Swartmylla och dumjord, och drifves åkerbruket til 5. högst 8.kor-net.” (Rogberg och Ruda 1770:941, om Bredestads socken).

”Jordarten är i Wäster närmast Kyrkan, dels lera, dels sandblandad Swartmylla, men nog stenbunden: och drives åkerbruket af flitiga arbetare till 9 á 10 kornet” (Rogberg och Ruda 1770:947 om Marbäcks socken).

Samuel Rogbergs beskrivning av korntal på upp mot 8-10de kornet visar att Bredestadsdalen på ömse sidor av Viabäckabäcken och områdena utmed höjdsträckningen ovanför Ralången har varit mycket bördig för småländska förhållanden. Sankmarker till madhö fanns i överflöd på Viabäckabäckens ömse sidor ända fram till 1800-talets utdikning och uppodling av dalbotten.

De goda förutsättningarna för jordbruk med goda åkerjor­dar och vidsträckt ängsmarker skall ses som bakgrund till varför Bredestadsdalen framstår som enastående med hänsyn till fornlämnings­stäthet och en relativt hög bebyggelse­stäthet. Detta ger även en förklaring till varför ett vikingatida/medeltida centrum har utkristalliserats vid Bredestad, men skall man förstå processen bakom detta måste man

FIGUR 6. Försök till rekonstruktion av landskapsavsnittet kring Bredestads kyrka under tidig medeltid. De två gravfälten ligger på var sin sida om vägmotet mellan den nord-sydliga Holavedsvägen och den östliga Kalmarvägen. Det vikingatida långhuset, runstenen och den romanska absidkyrkan vittnar om områdets status under övergången mellan förhistorisk och historisk tid. I området fanns under medeltiden en huvudgård (curia). Dagens vägsträckning har markerats med ljusbeige linje.

kliva ur riksintressets snäva gränser och istället analysera ett större landskapsavsnitt samt de faktorer som under övergången mellan förhistorisk och historisk tid konstituerar en tidigmedeltida frälseklass i Småland. Detta ligger utanför den arkeologiska utredningens ram men diskuteras vidare i Vestbö-Franzén 2007:in prep.

Bredestad socken omnämns i ett testamente upprättad någon gång mellan 1292 och 1312. En huvudgård (curia) omnämns i Bredestad år 1307 då riddaren Holmger Ulfsson donerar sin huvudgård till Alvastra kloster (Jansson och Kristensson 2004:13-14). Under medeltiden var tingsplatsen i Norra Vedbo belägen i Bredestad innan den flyttade till Hullaryd.

Gårdarna i Bredestadsdalen har medeltida omnämmanden, en tyngdpunkt ligger i 1300 och 1400-talet. Intressant är att området inte förefaller ha drabbats av den medeltida ödeläggelse av bebyggelseenheter som var mycket omfattande för Norra Vedbos del under perioden 1350-1480 (Bååth, 1983). Marbäck är en av de socknar som historikern Käthe Bååth analyserade och i Marbäcksdelen av Bredestadsdalen finns endast något enstaka ödebelägg (Södra Gärde).

Det kan möjligen talas om Bredestad som en ”central plats” under sen förhistorisk tid. Men denna plats kan inte förstås utan kopplingen till de kommunikationsmässiga förutsättningarna. Den sträckning av Östra Holavägen som återfinns i kartorna från 1650 och framåt går sannolikt tillbaka till förhistorisk tid. Vägen avvek åt väster vid Örle och smet här något närmare intill gravfält raä nr 7. Den gick vidare rakt genom Bona mellan kyrkan i väster och Bona gård i öster.

Ytterligare en huvudväg tillstötte, nämligen den så kallade ”kungsvägen” åt Kalmar. Från Ebbarp gick denna väg rakt västerut och låg på en avsats mellan Ebbarpabäcken i norr och höjdpartiet som är en förlängning av Skrivareberget, raä nr 41 i söder. Vägen passerade gravfält, Raä nr 26 och anslöt till Östra Holavägen precis mitt emot Raä nr 7.

Försöker man förstå de kommunikationshistoriska sammanhangen utifrån dagens vägsträckning framstår anslutningen vid Bonakrysset landskapsmässigt och inte minst topografiskt som ologisk. Analyserar man den äldre vägshistorien blir sambanden mellan vägen och de komponenter som exponerar mot vägen; gravfälten och runstenen, förståeliga (FIGUR 6).

Utredningsområdet i de äldre kartorna

År 1994 gjordes en översiktlig analys av det äldre kartmaterialet från Bredestadsdalen, en analys som fördjupas i föreliggande rapport eftersom den nya föreslagna vägsträckningen berör en annan del av landskapsrummet. Vid 1600-talets mitt hade man i denna del av Småland övergått från ett odlingssystem utan regelbunden

träda till ett odlingssystem med åkermarken indelad i tre gårdar där ett gårde årligen trädades (Vestbö-Franzén 2004). Tresäde, som detta system kallas, återfinns i samtliga genomgångna kartor från analysområdet. Tämmligen centralt i åkermarken var bytomten eller gårdstomten belägen.

Bebyggelsen bestod av små byar med två till fem gårdar. Ursprungligen var de flesta byarna på ett eller två hemmans storlek, vilket framgår ur kamerala jordeböcker från 1500-talets mitt samt ur de äldsta kartorna från 1640-talet. De byar som framträder i storskiftes- och lagaskifteskartorna är således hemmansklyvningar som skett under 1600-talets senare del och fram till ca 1750. Detta gäller t. ex. Haga och Limna. Vid tiden för storskiftet hade bebyggelsen fått växa till så pass att ett behov av reglering av bytomterna uppkom. Skiften av bytomterna där de individuella gårdstomterna ordnas i rader från norr till söder eller öster till väster i ett solskiftesliknande system genomfördes på bred front i Jönköpings län vid tiden för storskiftet. Denna typ av bytomter som reglerades i samband med storskifte finns från Haga, Berga, Örle och Kristineberg.

Kartorna från Bredestadsdalen och vidare norrut mot Marbäcksbygden vid Ralången uppvisar några karakteristiska drag när det gäller landskapets uppdelning. Byarna Örle, Berga och Marbäcks kyrkby uppvisar alla en teguppdelning av inägomarken i långsmala tegar. I Berga och Marbäcks kyrkby ses teguppdelningen framför allt i åkermarken, medan Örle uppvisar en konsekvent uppdelning även av ängsmarken i tegar som sammantaget kan bli 300-500m långa och som innehåller både åker och äng. Det finns skäl att anta att dessa teguppdelningar har ett ursprung i en medeltida solskiftsreglering.

Det östliga vägalternativet berör dock ett landskap som i mycket skiljer sig från den inägomarksdominerade dalgången. På höjderna ovanför Bredestadsdalen vidtar ett utmarksområde. Ur äldre kartmaterial från 1640-talet och framåt redovisas områdena ovanför odlingsmarkerna genomgående som skog, hagmark eller utmark. Markerna beskrivs som ”skrina” och magra. Mulbeteskvaliteten är genomgående otillräcklig p.g.a ”trångt grannelag” som det står i karttexterna från Haga 1734 och Limna 1713. Vegetationen varierar: i Marbäcks kyrkbys skog dominerar gran och tallskog på en undervegetation av lingonris och ljung (Marbäck 1765). Marken beskrivs som bergig och stenaktig. I Limnas utmark dominerar en ”kärrlagg” eller mosse, medan Hagas utmark dels beskrivs som höglänt, skrin ljung- och momark, dels som mossar och sankar gräskärr. Skogsvegetationen består av småväxt tallskog, gran- och enebuskar. Skogarna bör ha varit något öppnare än i dag, vilket inslaget av en antyder, och det framgår även av karttexterna att skogen användes till svedjande i begränsad omfattning (ca ½ skäppeland årligen för Limna resp. Haga). På kartan från Marbäck från 1765 finns några små fällestycken utritade på kartan. I övrigt används skogsmarken

till vedfång och för täkt av hägnadsvirke samt något sommarbete för djuren. Däremot anges både för Haga och Limna att timmerskog saknas.

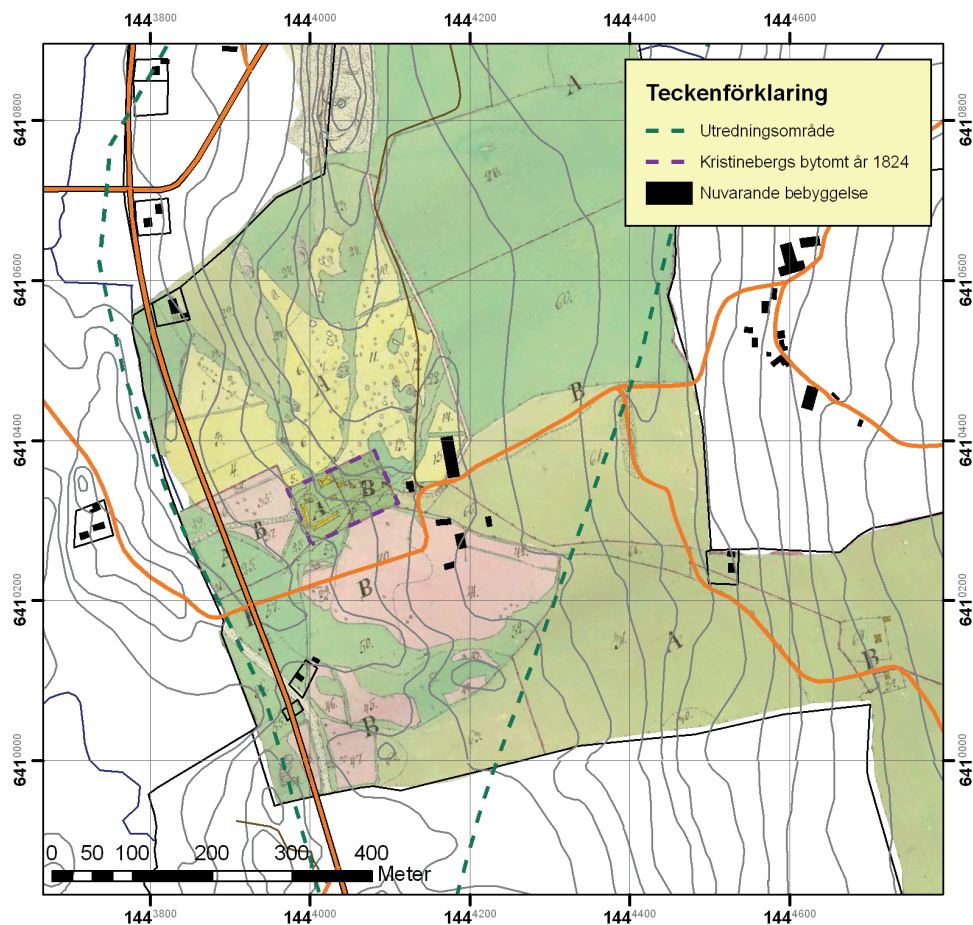
För byarna Berga och Örle är kartorna något yngre och här saknas vegetationsuppgifter för skogen, dock går utredningsområdet genom Berga i ett område som betecknas som "Öyahagen", medan korridoren går genom Bergas Kohage och Brohage. Här är det således en torrare hagmark som dominerar. Vid Kristineberg löper utredningsområdet genom byns nordliga ängar och omfattar sedan Kristinebergs åkergården och bytomt.

Sammanfattningsvis kan konstateras att kartmaterialet från 1700- och 1800-talet förstärker den tolkning som gjordes av den historiska markanvändningen i kapitlet "Topografi och landskapsutnyttjandegrad". Från norr och söderut till Berga dominerar utmark där utnyttjandegraden varit tämligen liten. Man har svedjat något, använt torrare partier till sommarbete samt tagit ved och hägnadsvirke. Inom Berga och Örle har den mer höglänta och torra marken använts till beteshagar. Här har den mänskliga påverkan på landskapet varit större. Hagmark och ängsmark kunde ofta skiftat plats och det fanns ett stort mått av dynamik i hagmarken, med tillfälliga svedjor, inhägnade odlingsytor och områden som tillfälligt hägnades in och slogs. Hagmarken fungerade ofta som en förlängning av inägomarken och dess funktioner. Söder om Örle och fram till anslutningen till nuvarande Rv 32 dominerar inslaget av inägomark vid Kristineberg och Bona.

Kristineberg och den äldre bytomten

Vad gäller Kristineberg (Munkagården i äldre källor) kan en bebyggelseförflyttning spåras i de äldre kartorna. Dagens gårdsbebyggelse ligger uppdraget på en avsats i den västsluttande marken mer mot Vieäckabäckens dalgång. I de äldre kartorna från 1641 och 1827 redovisas bytomten som belägen längre västerut, i slänten nedanför den nuvarande gården. I detta område finns idag inga synliga markeringar ovan mark av det äldre bebyggelseläget, men ett par impediment ger en ungefärlig avgränsning av den äldre bytomten. Vid storskiftet år 1827 bestämdes att gård A, den västligaste av de två skulle ligga kvar i detta läge, medan gård B, den östligaste, inom femtio år skulle flytta från den gemensamma bytomten. Uppenbarligen flyttades sedermera hela bytomten ca 100 m åt sydost. Den äldre bytomten, som kan ha medeltida ursprung, är fast fornlämnning och är belägen inom utredningsområdet.

FIGUR 7. Kristinebergs bytomt är på storskifteskarta från 1824 belägen ca 200-400 m väster om den nuvarande bytomten. I detta läge låg bebyggelsen redan i den äldsta kartan från 1641. Kartan från 1824 visar en bytomt bestående två rektangulära, reglerade gårdstomter. Denna geometriska reglering skedde i samband med storskiftet.

Resultat av utredningen, etapp 1

Nyupptäckta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar (se Bilaga 1)

Inom utredningsområdet framkom följande nya fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. Ett **R** nedan innebär att lämningen är en fast fornlämning (se även Bilaga 1).

1. Kristinebergs äldre bytomt (FIGUR 7). Inom ett ca 150 x 50 m stort område (V-Ö) finns äldre bytomt. Enligt storskifteskartan från 1827 låg Kristinebergs bytomt, bestående av två brukningsenheter inom markerat område. På denna karta är samtliga hus utritade. På en geometrisk karta från 1641 då Kristineberg kallas Munkagård finns en husschablon utritad i samma område. Inga tydliga strukturer finns kvar ovan mark. **R**.

2. Område med fossil åkermark, boplatsläge och grav (osäker). Inom ett ca 150 x 30-50 m stort (närmast N-S) finns ca fem röjda ytor samt ca 10 röjningsrösen av ålderdomlig karaktär. I området, som ligger i sluttande terräng, finns topografiskt betingade åkerrasser. Inom områdets nordöstra del finns ett bra boplatsläge. I

områdets östra del finns en möjlig stensättning, 4,5 m i diam och 0,2 m h. Övermossad fyllning av 0,2-0,5 m stora stenar. Beväxt med ett större lövträd. Kan möjligen vara röjningsröse. Dock bra läge och material. **R.**

3. Hålväg, ca 180 m lång (Ö-V) och 1,5-3 m bred och mellan 0,3 och 0,5 m djup. Hålvägen går i en lätt nordlig båge i kraftigt sluttande terräng mellan skogsmarken strax öster om Solbacken och upp mot boplatsläget i område 2. **R.**

4. Äldre vägsträckning med kvarvarande skyddsstenar av granit. Inom markerat område finns den väg som troligen har varit den äldre vägsträckningen från Bredestad och österut. I dag utgör den en mindre körväg, ca 2,5 m bred. Vägen är belägen på en avsats i kraftigt nordsluttande terräng ner mot Ebbarpabäcken. Intill vägens norra kant finns ett femtiotal skyddsstenar kvar. Dessa är ca 40-60 cm höga, 30 cm breda och 20-25 cm tjocka. Vägen finns med i kartan över Berga från 1824.

5. Gravar, två stensättningar.

a) Kvadratisk, ca 8 m sida och 0,4 m h. Kraftigt övertorvad fyllning av 0,3 m stora stenar. **R.**

b) Rund, ca 7 m i diam och 0,4 m h. Kraftigt övermossad fyllning av 0,2-0,4 m stora stenar. **R.**

6. Grav. Röseliknande stensättning, 8 m i diam och 0,5-0,7 m hög. Övermossad fyllning av 0,3-0,5 m stora stenar. Bevuxen med tallar och småträd. **R.**

7. Område med fossil åkermark samt boplatslägen. I området som är ca 500 m långt och 300-450 m brett finns ca 300 röjningsrösen av ålderdomlig karaktär. Mellan rösena finns väl röjda ytor, men det har varit svårt att uppskatta dessa till antalet. Området bryts ibland av sankare partier. Gränserna till sankare mark markeras med avslutningsterrasser på flera ställen. Eventuella boplatslägen bör framför allt sökas i områdets östra del. **R.**

8. Grav (osäker). Stensättning? 7 m i diam och 0,4 m hög. Övermossad fyllning av 0,2-0,3 m st stenar. Tämmligen välavgränsad åt norr med antydning till kantkedja av 0,3 m st stenar, mera sladdrig åt söder. Något sönderkörd av skogsväg. Kan vara röjningsröse. **R?**

9. Område med fossil åkermark. Inom ett ca 200 x 250 m stort område (V-Ö) finns ca 50 röjningsrösen av ålderdomlig karaktär, fyra terrasser och ett antal röjda ytor. Terrasserna är ca 0,1-0,3 m h, och ca 20-50 m långa (V-Ö) belägna i sydsluttning. **R.**

10. Läget för det dagsverkstorp som finns med i kartorna från Limna 1713 och 1816. Tomt och inägomark överlagras i dag av såg och brädgård. Några enstaka röjningrösen finns i omgivningen.

11. Lämningar efter torpet Skogsholmen. I området finns antydning till husgrunder samt två längre stenmurar. Torpets åkermark har idag planterats igen, men är fullt identifierbar. P.g.a. markarbeten har lämningarna efter husen rörts om kraftigt. Skylt har satts upp på torpgrunden av hembygdsföreningen.

FIGUR 8. Den äldre vägsträckningen från öster som sammanstrålar med Holavedsvägen strax norr om Bona ligger i norrsluttningen ner mot Ebbarpabäckens bäckravin. På krönet söder om vägen är gravfältet Raä nr 27, Bredestads socken, beläget. Vägen var körväg fram till ca 1940-1950 då sträckningen för nuvarande väg 132 byggdes. Foto: Ådel v. Franzén.

FIGUR 9. Kring torpet Skogsholmen finns odlings- och bebyggelse lämningar i form av röjningsrösen, sten, stenmurar och husgrunder. Lämningarna är dock till större delen skymda av planterad ungskog. Foto: Ådel V. Franzén.

12. Fossil åkermark av yngre karaktär bestående av röjda ytor och oregelbundna stenmurar. Möjligen övergiven åkermark till torpet Udden strax intill.

13. Område med täkt- eller linrötningsgropar. Inom ett 40 x 40 m stort område finns minst fem grävda gropar, ca 6-10 m stora och upp till 0,9 m dj. Området är sankt och ett källsprång finns strax intill, vilket kan tyda på att man här har rötat lin.

Sammanfattningsvis kan konstateras att komplexa fornlämningsmiljöer med gravar, fossil åkermark och boplatsslägen framför allt framkommit inom utredningsområdets södra del, medan yngre lämningar av torp dominerar inom den norra delen. I listan har ej enstaka röjningsrösen, stentippar, skogsdiken och andra enskilda landskapselement tagits med.

Sammanfattning

Den arkeologiska utredningen, etapp 1, föranleddes av ett förslag från Vägverket Region Sydöst, på ett östligt dragningsalternativ av Rv 32 mellan Bredestad by och Bona Kyrkby i söder och Marbäcks kyrkby i norr.

Det 400-800 m breda och ca 7000 m långa utredningsområdet går i den norra delen genom skogsmark som under historisk tid nyttjats som betesmark och täktskog. Under 1700- och 1800-talet kom dock en del torpbebyggelse att etableras i skogsmarken. Från Haga och söderut blir inslaget av äldre hävdad mark som beteshagar och ängar påtagligare och mellan Berga och Ebbarp har stora ytor med fossil åkermark kunnat konstateras. I dessa områden finns även boplatsslägen och nyupptäckta gravar från äldre järnålder.

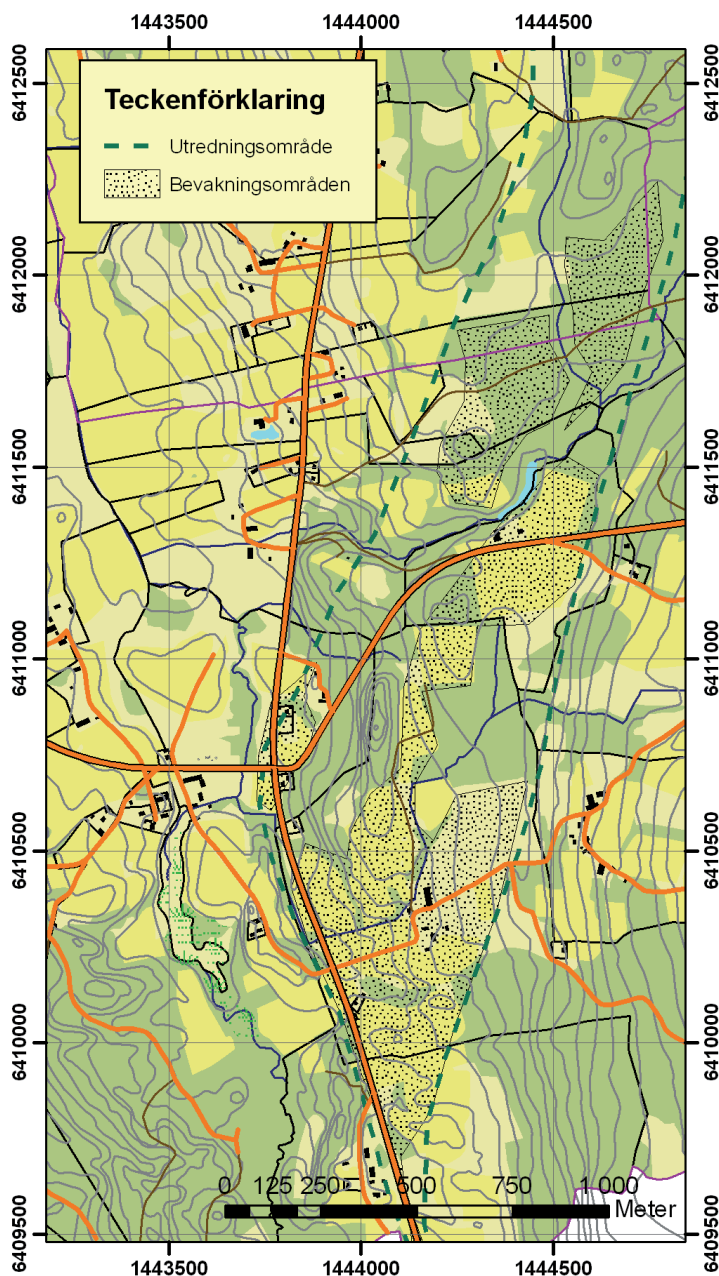
Längst i söder finns lämningar efter äldre bebyggelse, odling och kommunikation mellan Skrivareberget och Kristineberg. Strax väster om Kristinebergs nuvarande tomt finns den äldre bytomten vars läge har kunnat fastställas utifrån storskifteskartan samt karta från geometrisk jordebok.

Det är således framför allt i den södra delen av utredningsområdet som den planerade vägsträckningen kommer i konflikt med fornlämningsmiljön. De nyupptäckta områdena och objekten, nr 1-9, täcker stora delar av de första 2,5 km av planområdets södra del och här finns även merparten av de tidigare kända fornlämningarna. De nyupptäckta områdena är dessutom komplexa och innehåller flera olika typer av lämningar, såsom fossil åkermark, gravar och möjliga boplatsslägen. Även om man vid vägdragningen kan undvika kontakt med gravarna och deras fornlämningsområde kan det bli svårare att undvika den fossila åkermarken och boplatsslägena (bilaga 2 och FIGUR 10).

Vid Bredestadskorsningen antyder det utgrävda långhuset från vikingatiden att flera fornlämningar utan synlig markering ovan mark kan tillstöta vid en etapp 2 utredning eller förundersökning.

Vad gäller den nordligaste delen av planområdet är den topografiska och den fornlämningsmässiga bilden en annan. Här finns enstaka lämningar efter torpbebyggelse med tillhörande odlingsmark. Även dessa lämningar har dock ett skydd enligt kulturminneslagen. Dokumentationsnivån kan dock variera från fall till fall och det är upp till Länsstyrelsen att bestämma vilken dokumentation som skall göras av torpen och övriga yngre lämningar.

Förutom de nyupptäckta områdena finns de tidigare registrerade fornlämningarna samt den sammanfattade kunskap vi för nuvarande har om Bredestadsdalens förhållanden under förhistorisk och historisk tid. Möjligen kan vi tala om en speciellt känslig miljö inom planområdets södra del, Kristineberg, Bona, Bredestad, Ebbarp, Örle och Berga (bilaga 2). Här kan även små markingrepp leda till att fornlämningar utan synlig markering ovan mark, såsom härdar och stolphål, framkommer.

FIGUR 10. Fornlämningsmiljön inom den södra delen av utredningsområdet avspeglar förhistoriska och medeltida aktivitetsytor. Inom markerade områden kan boplatslämningar eller andra fornlämningar utan synlig markering ovan mark finnas. Det är därför viktigt att markingrepp inom dessa områden föregås av etapp 2 utredning eller arkeologisk förundersökning.

Åtgärdsförslag

I denna rapport har ett östligt alternativ för Rv 32 mellan Bredestad och Marbäck utretts. Med ett östligt vägalternativ skulle de känsliga miljöerna i Bredestadsdalen kunna sparas för framtiden. Även inom den östliga utredningskorridoren finns fasta fornlämningar och andra kulturhistoriska lämningar men dessa är betydligt färre än de komplexa fornlämningsmiljöer som finns kring nuvarande väg och väster om denna. Till största delen går utredningsområdet genom områden som i dag och tidigare fungerat som utmark och skog och där mänsklig påverkan inte lämnat många fysiska spår. Inom områdets södra del visar antalet fornlämningar på ett större markutnyttjande, men detta har varit extensivt, i form av hagmark, svedjemark och slätter. Den intensivt brukade inägomarken samt bebyggelseägena finns västerut. Endast längst i söder går det östliga utredningsområdet genom sentida inägomark.

Markingrepp inom det markerade området på bilaga 2 bör föregås av arkeologisk utredning etapp 2 eller arkeologisk förundersökning. Inom övriga områden där den planerade vägen kommer i konflikt med fornlämningar är det upp till Länsstyrelsen att ta beslut om etapp 2 utredning i syfte att fastställa förekomst av fast fornlämning utan synlig markering ovan mark eller om förundersökning. Det krävs även tillstånd av länsstyrelsen för att rubba eller flytta milstenar och väghållningsstenar.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens tillstånd 731-13971-05

Jönköpings läns museums dnr: 371/05

Beställare: Vägverket, Region Sydöst

Rapport- och fältansvarig: Ådel V. Franzén

Fältarbetstid: 06-04-01-06-05-31

Län: Jönköpings län

Kommun: Aneby kommun

Socken: Bredestad och Marbäcks

Församling: Bredestad och Marbäck

Fastighetsbeteckning: Bona 1:11 m fl

Belägenhet: Ekonomiska kartans blad:

Marbäck 7E 3i

Aneby 7E 2i

Kunhult 7E 2j

Syreda 7E 1i

Koordinater: N:

X: 6415,932

Y: 1444,311

S:

X: 6409,486

Y: 1444,153

Fornlämningsnummer: Raä 7, 11, 26, Bredestad socken m.fl.

Tidigare undersökningar:

Borg, Jan, 2004:

Tomma schakt i Bredestad. Sökschaktsgrävning längs med rv 32. Bredestads socken i Aneby kommun, Jönköpings län. Jönköping.

Jansson, Kristina., Kristensson, Anna: 2004:

Knutpunkt Bredestad. Undersökning av järnåldershärdar och ett vikingatida hus, fornlämningarna 76 och 78, Bredestad socken, Aneby kommun, Jönköpings län. Jönköpings läns museum: Arkeologisk rapport 2004:36. Jönköping.

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor:

- Agertz, Jan., Varenius, Linnéa (red). 2002: *Om runstenar i Jönköpings län. Småländska kulturbilder 2002*. Jönköping.
- Arkeologiskt program för Jönköpings läns museum*. 2005 (red: Kerstin Cassel). Jönköping.
- Borg, Jan 2004. *Tomma schakt i Bredestad. Sökschaktsgrävning längs med rv 32. Bredestads socken i Aneby kommun, Jönköpings län*. Jönköping
- Bååth, Käthe 1983. *Öde sedan stora döden var... Bebyggelse och befolkning i Norra Vedbo under senmedeltid och 1500-tal*. Bibliotheca Historica Lundensis LI. Lund.
- Jansson, Kristina., Kristensson, Anna 2004. *Knutpunkt Bredestad. Undersökning av järnålderhårdar och ett vikingatida hus, fornlämningsarna 76 och 78, Bredestad socken, Aneby kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum: Arkeologisk rapport 2004:36. Jönköping.
- Kulturhistorisk utredning. Aneby kommun 1994. *Värdefulla byggnader och miljöer i Aneby kommun*. Jönköpings läns museum. Rapport nr 30. Jönköping.
- Rogberg, Samuel., Ruda, Erik 1770. *Historiebeskrivning om Småland I gemen. I synnerhet Kronobergs och Jönköpings Länher, ifrån äldsta, til närwarande tid, om Thes Politie, Natural-Historia, Bergwerk, Kyrko-stat, Folkmängd, Hushållning, Kyrkor, Slott och Herregårdar, med mera minnesvärdt*. Karlskrona.
- Munkenberg, Betty-Ann., Rosén Christina 2005. *Väg 32 Bredestad Marbäck. Översiktlig kulturmiljöanalys*. Raä, UV Väst.
- Vestbö, Aadel. 1994. *Arkeologisk utredning av alternativa sträckningar för RV 32 mellan Bredestad och Marbäcks kyrkbyar, Aneby kommun, etapp 1*. Arkeologisk rapport 1994:13.
- Vestbö-Franzén, Aadel. 2004. *Råg och rön. Om mat, människor och landskapsförändringar i norra Småland ca 1550-1700*. Meddelanden från Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet 132. Stockholm.
- Vestbö-Franzén, Ådel. 2006. *Innanför och utanför det riksintressanta.. Om gränser, urval och beslutsprocess kring några riksintressen*. In prep.

Arkiv

Jönköpings läns museum.

Länsmuseets bildarkiv.

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister.

Topografiskt ortnamnsdatabas: F-topo.

Kartunderlag

Ekonomisk karta 7E 1i Syreda, 7E 1i Aneby, 7E 2j Kunhult, 7E 3i Marbäck. Kartorna är upprättade 1988-1991.

SGU Ser Ah nr 11 Specialkartor Berggrunden i Jönköpings län samt Karta över känslighet för infiltration av föroreningar i Jönköpings län.

Internetkällor:

Kartor ur Lantmäteriverkets arkivsök.

E7:1-1 Bredestad och Marbäcks socken, Avmätning, 1650,

Peter Jonsson Duker.

Bredestads socken, E 18:

5:1 Bona, Storskifte 1810-1812, Johan Ferdinand Beckman.

6:1 Bredestad 1-3, Ägoavmätning 1734, Peter Duker.

6:2 Bredestad 1-3, Delning av skog 1739, Peter Duker.

6:3 Bredestad 1-3, Storskifte 1777, Jonas Duker, Magnus

Björkegren.

7:E3:206-7 Fribjörnarp, Geometrisk avmätning, 1641,

Peter Jonsson Duker.

7:1 Fribjörnarp 1, Storskifte på inägor, David Ulrik Montelin.

8:1 Germundstorp, Storskifte 1805, Jonas Montelin,

David Ulrik Montelin.

12:E3:208 Jularp, Geometrisk avmätning 1641,

Peter Jonson Duker.

14:E3:206-207, Kristineberg 1 (Munkagård),

Geometrisk avmätning 1641, Peder Jonsson Duker.

14:3 Kristineberg Storskifte 1824-1825, Nils

Georg Sidvall.

24:E3:204 Örle 1-2, Geometrisk avmätning, 1640-1641,

Peder Jonsson Duker.

24:1 Örle 1-2, Storskifte, 1824-1825, Nils Georg Sidvall.

Marbäcks socken, E77:

10:E3:198-199, Geometrisk avmätning, 1640,

Peder Jonsson Duker.

10:1 Berga 1-3 Storskifte 1807, Isak Beckman.

21:1 Haga, Avmätning, 1734, Peter Duker.

21:2 Haga, Laga delning, 1803, Jacob Beckman.

35:E3:199, Geometrisk avmätning,

Peter Jonsson Duker.

35:1 Limna, Avmätning, 1734, Jonas Petersson Duker.

35:2 Limna, Storskifte 1816 David Ulrik Montelin.

36:2 Marbäck, Storskiftesdelning, 1765, Svante Segerdahl.

36:3 Marbäck, Storskifte, 1826, Nils Peter Hjerstedt.

Figurförteckning

FIGUR 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 7E 3i, 7E 2i, 7E 2j, 7E 1j. Skala ca 1:22 500.

FIGUR 2. RAÄ nr 11. Runstenen vid Bona gästgivaregård. Foto 1952: troligen taget av landsantikvarie Gunnar Svanström. Jönköpings läns museums bildarkiv.

FIGUR 3. Vy från söder mot Bredestads kyrka. År 1901. Foto: Jönköpings läns museumsbildarkiv.

FIGUR 4. Riksintresset för kulturmiljövård nr 82, samt det område som betecknas som Kultur och fornlämningsområde i den kulturhistoriska inventeringen från Aneby kommun.

FIGUR 5. Raä 23, en fjärdedelsmilsten, belägen på Marbäck's ägor öster om och intill den äldre vägsträckningen. Foto: Ådel V. Franzén.

FIGUR 6. Försök till rekonstruktion av landskapsavsnittet kring Bredestads kyrka under tidig medeltid.

FIGUR 7. Utsnitt av storskifteskarta över Kristineberg från 1824.

FIGUR 8. Äldre körväg mellan Ebbarp och Örle. Foto: Ådel V. Franzén.

FIGUR 9. Odlings- och bebyggelselämningar kring torpet Skogsholmen, Marbäck's socken. Foto: Ådel V. Franzén.

FIGUR 10. Bevakningsområden inom den södra delen av utredningsområdet.

Tabellförteckning:

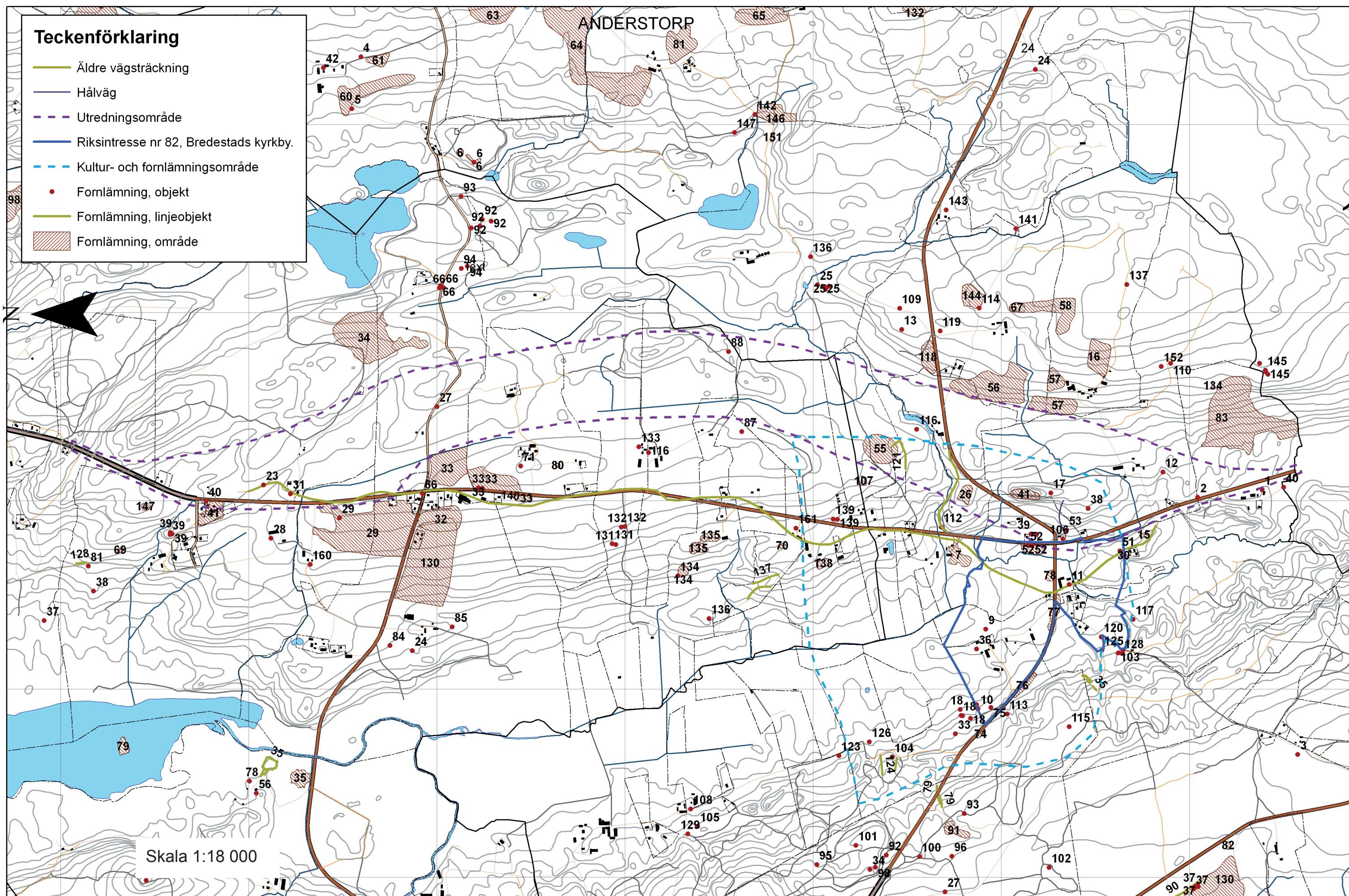
TABELL 1 Fornlämningar och andra kulturhistoriska lämningar inom och i anslutning till utredningsområdet. Från söder.

BILAGA 1:

Tidigare kända och nyupptäckta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar inom och i anslutning till utredningsområdet.

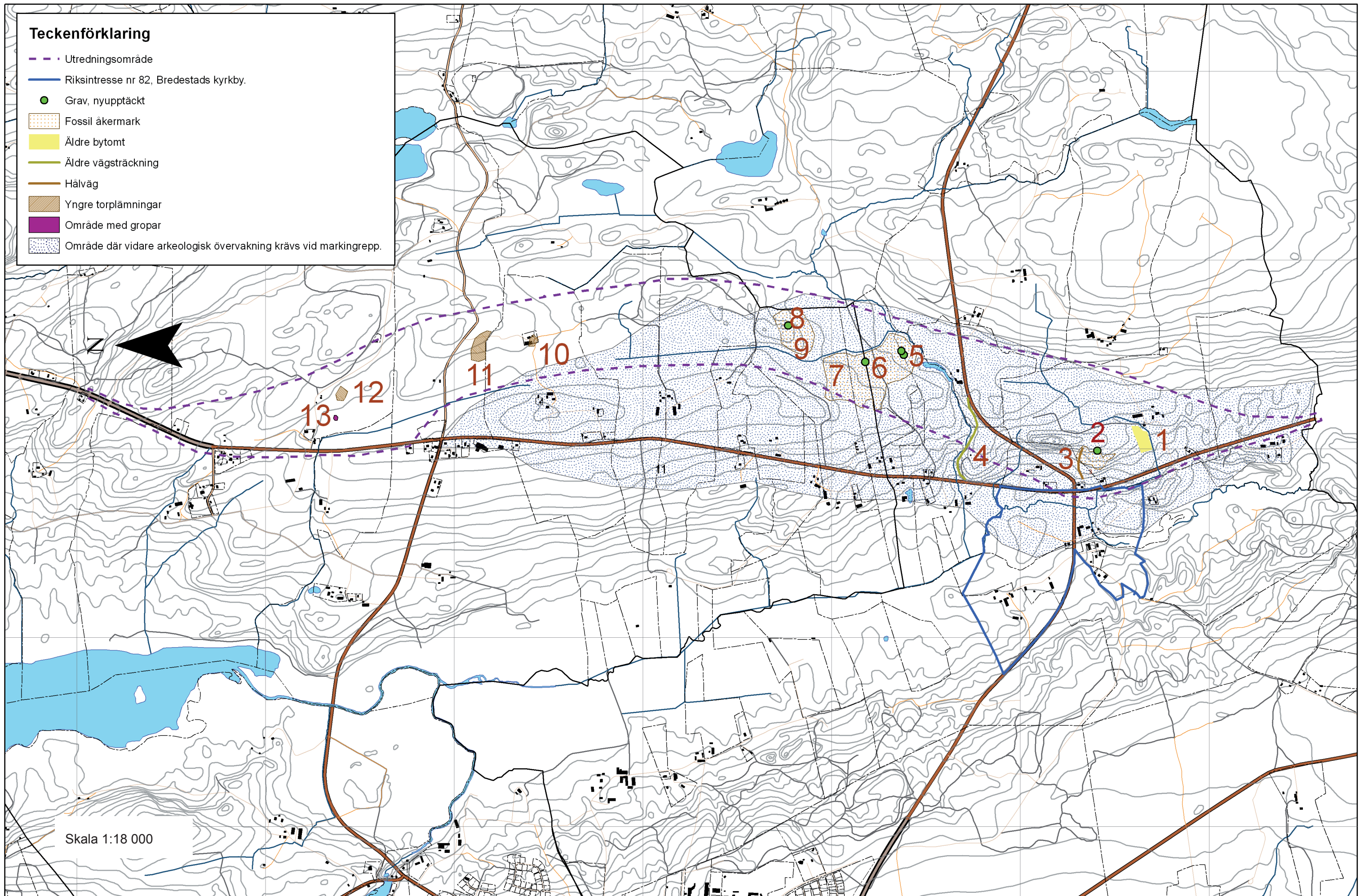
BILAGA 2:

Nyupptäckta fornlämningar samt övriga kulturhistoriska lämningar inom och i direkt anslutning till utredningsområdet. Bevakningsområden är även markerade.

Teckenförklaring

- Utredningsområde
- Riksintresse nr 82, Bredestads kyrkby.
- Grav, nyupptäckt
- ▨ Fossil åkermark
- Äldre bytomt
- Äldre vägsträckning
- Hålväg
- ▨ Yngre torplämningar
- Område med gropar
- ▨ Område där vidare arkeologisk övervakning krävs vid markingrepp.

Planerna på en ny vägsträckning eller en utvidgning av nuvarande väg 32 genom Bredestadsdalen berör frågan om hur vi skall handskas med kulturhistoriska komplexa miljöer. Rapporten försöker att ge en översikt över de enskilda kulturelementen i området men framför allt att se dem som resultat av människans processer i landskapet.

